

Szabolcs– Szatmár– Bereg megye szkíta és kelta korának kutatástörténete

Almásy KATALIN

A két vaskori időszak kutatástörténetében sok a hasonló vonás, ezért közösen tárgyalom őket. Mindkét korszak első leletei már a XIX.sz.-ban értő kezek közé kerültek. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy 1868-ban létrejött a Szabolcsvármegyei Régészeti Egylet¹. Másrészt annak, hogy az amatőr-régész múzeumalapító, dr. Jósa András fő céljának tekintette, hogy „megyénkben az ősrégészet iránti érdeklődés felkeltessék”². Ennek megfelelően a helyi lapokban megjelenő rendszeres híradásaival is igyekezett rávenni az olvasókat, hogy ha régészeti leletet találnak, azt az Egyletnek juttassák el.

Jósa nemcsak az őt érdeklő korszakok tárgyaira figyelt oda. Mindazokat a régészeti leleteket befogadta, megköszönte és elraktározta, amelyekkel barátai, ismerősei, páciensei meglepték v. régészeti kutatásai-ásatásai során felszínre kerültek. Szerencsés módon nemcsak megőrizte, de dokumentálta (leírta, beleltározta, lerajzolta és alkalmanként fotózta) is az egyes darabokat (1. kép³). Sok esetben ma már csak ezek a feljegyzések, ill. illusztrációk állnak rendelkezésünkre. Már a gyűjtemény ilyen karbantartása is bizonyos mértékű biztosságot ad annak, hogy Jósa András csak papíron volt *amatőr* régész és muzeológus. Ásatási dokumentációiban lapozgatva lehet igazán sajnálni, hogy a vaskorszak népei nem keltették fel érdeklődését. Ennek ellenére több, a vaskorszakban meghatározó lelőhely köszönheti az ő alaposságának ismertségét.

A szkíta időszak első "csokrát" a nyíregyházi temetőrészeket képviselik. 1884-ben költözött a Jósa-család az újonnan megyeszékhellyé lett városba és 1889-ben már múzeumba kerültek a közbiztonsági urnatemető tárgyai. Ezeket követték 1898-1900 között a Pazonyi úti és a Lichtman-sertéstelepről való leletek. Majd 1912-ben a Hunyadi úton is szkíta sírra bukkantak. Olyan lelőhelyekről és tárgyakról van szó, amelyek azóta is megkerülhetetlenek a Felső-Tisza-vidék szkíta korának kutatásában⁴. Ugyanis már ezekből a temetőrészekből kiviláglik, hogy a későbbi város területén különböző temetkezési rítust használó népek osztoztak (a közbiztonsági urnatemető területén ugyanis csak urnasírok kerültek elő⁵, míg a Hunyadi úton zsugorított csontvázas sírt találtak). Ezután kisebb, bár nem kevésbé fontos leletegyüttesek (pl. Nagyhalász-Homoktanyáról állatfejes végződésű csákánnyal) bukkantak felszínre.

Ha a Jósa-időszak kelta gyűjteményét vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy a legjelentősebb leletek (elsősorban temetkezésekből) már a múzeumalapító idejében múzeumba kerültek. Gondolok pl. a cserepeskenézi (ma Újkenéz), a tiszarádi leletegyüttesre, az anarcsi amforagyöngyökre v. a petneházi vaseszközökre. Közülük a kenézi leletekről a Borovszky Samu által szerkesztett megyemonográfia sorozatban fotóval kísért leírás is megjelent 1900 tájékán⁶. Ezen túl a Gáva-katóhalmi temetőrésztet kell kiemelnem, amelyik mind tudománytörténeti, mind szűk régészeti szempontból fontos. Itt ugyanis rajzokkal és fényképekkel dokumentált leletmentést vezetett 1914-ben Jósa András, amelynek eredményeit 1915-ben az *Archaeológiai Értesítő* hasábjain közölte is⁷. Ez az érdeklődés ugyan inkább a halomnak szólt, mint a vaskori anyagnak, mivel a Szabolcs megyei halmok kutatása a honfoglalók és a bronz depot-leletek mellett Jósa A. kedvelt témája volt. A végeredményt tekintve azonban ez lényegtelen. Ennek az érdeklődésnek köszönhetően már 1914-ből vannak pl. sírrajzaink is egy kelta temetőből (2. kép).

Jósa Andrászt Kiss Lajos követte a múzeumigazgatói székben. Ő inkább a képzőművészet és a néprajz iránt érdeklődött, de Jósától sok mindent eltanult a régészeti munkára vonatkozóan is. Jó tanítványként próbálta ő is folyamatosan figyelemmel kísérni az előkerülő régészeti leletek sorsát, és alkalmanként ő is vezetett kisebb ásatásokat v. leletmentéseket. A múzeumi nyilvántartási rendszer

¹ Jósa 1899. 1.

² Jósa–Csallány 1958. 5.

³ A modern rajzokkal egybevetve mindenki meggyőződhet Jósa A. dokumentációjának pontosságáról.

⁴ Jósa érdemét nem csökkenti, hogy ekkor még La Tène kori temetőknek határozta meg őket (Jósa 1899. 5.). A korongolt szkíta, kelta, ill. szarmata kerámia hasonlósága miatt egyébként ez a tévedés gyakran visszaköszön a kor meghatározásban.

⁵ Némi zavart okoz, hogy Jósa A. kéziratossá vázlatán csontvázas is szerepelnek sírszámmal együtt. Ezeket jóval mélyebbre ásták, mint a szkíta kori urnás temetkezéseket, feltételezhetjük, hogy nem egykorúak az urnasírokkal. Nem véletlen, hogy maga Jósa is urnatemetőről beszél írásaiban (JAM Adattár, Csallány 23-24.).

⁶ Jósa é.n. 380. és V. tábla/4.

⁷ Jósa 1915.

azonban változott. 1921-ben lezárta a Jósa-féle, korszakok szerint szétbontott leltárkönyvet. Abbamaradt a fényképek készítése és rajzos tárgyleíró kartonokból is csak kevés maradt utána. Folytatta azonban az Alispáni Jelentésekben az ásatások részletes leírását, és az 1931-től meglévő új leltárkönyvet is lelkiismeretesen vezette. A ma meglévő gyűjteményi anyag alapján a II. világháborús pusztítások valószínűleg éppen ennek az időszaknak a dokumentációját és régészeti leleteit érinthették. Ez azért különösen sajnálatos, mert a 20-as évektől egy egész sor vaskori temetőrészlet került elő. Kiss Lajos eleinte inkább a tárgyakat szedte össze (pl. két fontos pecsétlős leletegyüttes Gáva-Szincsepartról 1929-ből és Balsa-kenézlői út 1930-ból), de a 30-as évektől több alkalommal ásott, ill. ásatott ezeken a helyeken (Újfehértó-micskepusztai iskola 1926, Tiszabercel-Pálinkásdűlő 1935, Tiszaeszlár-Kunsírpárt 1935). Külső "segítsége" volt a tiszalöki cipész, Rohács József, akinek neve a 30-as években bukkant fel a múzeumi jelentésekben. Amatőr kívülállóként sajnos inkább ártott, mint használt a régészet ügyének, mivel alapvetően a pénzkereset motiválta. Kiss Lajos vele való "küzdelmét" nem segítette, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum is vásárolt tőle tárgyakat azután, hogy Kiss Lajos elküldte. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy egy idő után már próbált vele együttműködni és így néhány kisebb leletmentést Rohács végzett el. Mindez azért említésre méltó, mert éppen ezek során kerültek elő a fent említett szkíta temetőrészletek Tiszalök környékén. A helyzetet tovább súlyosbítja az ötvenes évek újraleltározási kampánya, amelyik a legnagyobb kárt okozta a gazdag régészeti gyűjteményben. Az egyes síregyüttesek anyaga elkeveredett, egy-egy lelőhely tárgyai különböző időpontokban és gyakran különböző lelőhely-megjelöléssel(!) kerültek az új leltárkönyvbe. Fotók és rajzok hiányában a viszonylag uniformizált vaskori tárgyakat ma már nem lehet azonosítani. Különösen nem Kiss L. szószavú leltárkönyvi bejegyzései alapján. Ezért sajnos e temetőrészletek anyaga szórványként kezelendő.

Érdekes módon jóval kevesebb kelta lelet került a múzeumba a két világháború közötti időszakban. Ezek is többnyire szórvány tárgyak, amelyek nem keltették föl eléggé Kiss L. érdeklődését. Mindössze három alkalommal (Besenyőd 1928., Nyírbogát 1929., Bököny 1940.) ásott késő vaskori lelőhelyeken, de csak csekély eredménnyel. Külön említésre méltó azonban a Tiszalök-Fészekalja dűlőben feltárt négy urnasír, amelyek egy Árpád-kori temető ásatásának "melléktermékeként" kerültek napvilágra. A vegyes szkíta, kelta, ill. szkíta-kelta anyagú sírok ugyanis a kora és késő vaskori népesség együttélésének időpontjára szolgáltattak információt⁸.

A második világháború után átalakult a múzeum működése. Annak ellenére, hogy a nyíregyházi múzeum azzal a ténnyel büszkélkedhet, hogy egy rövid időszakot leszámítva régész igazgatói voltak, az ásatások-leletmentések elvégzése a Történeti Múzeumra (a mai Magyar Nemzeti Múzeum jogelődje) hárult. Ennek természetesen elsősorban anyagi okai voltak, a múzeum finanszírozási rendszere alakult át. Az új helyzetnek köszönhetően azonban jóval bonyolultabb lett egy-egy bejelentett lelőhely megvizsgálása. Hogy sikerült-e időben lépni az egyrészt a mindenkori nyíregyházi segédmuzeológuson, másrészt a Történeti Múzeum kapacitásán múlott. Mindenképpen ki kell emelnünk a Nyíregyházán dolgozók sorából Risztics Eméiliát, akinek – bár csak rövid ideig ténykedett itt – több jelentését olvashatjuk többek között a vaskori leletekről is.

Ahogy a két világháború között, úgy 1945 után is a nagyberuházások, ill. a rigolírozás jelentette a legnagyobb veszélyt a különböző korszakból származó lelőhelyekre. Ilyenek voltak pl. 1950-ben a 41-es út (rohodi szkíta temetőrészlet), a záhonyi vasútállomás építése v. a tiszai gátépítések (Kisvarsány 1963–1964), ill. így kerültek elő a kemecsei v. az ilki kelta leletek (Kemecse, 1957., Ilk, 1964.). Ebben a korai időszakban valószínűleg sok lelőhely pusztulhatott el épp a fent említett új rendszer miatt. Még ha el is jutott egy-egy lelet előkerülésének híre a múzeumba, mire sikerült megszervezni, hogy valaki Budapestről az ásatási pénzzel együtt megérkezzen, addigra a lelőhely már elpusztulhatott. Tanulságosak voltak ebből a szempontból az utóbbi évek új autópályás ásatásai. Rendre olyan lelőhelyeken dolgoztunk a 4-es főút mentén amelyeket ennek az útnak az építésekor is bolygattak! A hatvanas évek legvégétől épült ki Csallány Dezső, majd Németh Péter szervezésében a megyei múzeumi hálózat. Ennek, ill. a lelkiismeretes múzeumvezetőknek: Gombás Andrásnak (Tiszavasvári), Csizsár Árpádnak (Vásárosnamény), Szalontai Barnának (Nyírbátor), Makai Lászlónak (Kisvárd) köszönhetően szaporodott meg a leletek – köztük a vaskoriak – száma. De kerültek elő kisebb, szórványos, ugyanakkor jelentős darabok is mint pl. az aporligeti (ma Bátorliget) kosfejekkel díszített fülű urna.

⁸ Almássy 2003.

A II. világháború után megindul a vaskor szisztematikus kutatása is, bár a megye területén csak igen visszafogottan. Lengyel Irina nevét kell itt megemlíteni, aki Tiszavasvári mellett két szkíta kori temetőrészletet (Csárdapart és Dózsa-telep) is feltárt az 1960-as években⁹. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek és sajnos mind a mai napig közöletlenek. A késő vaskorral még rosszabb volt a helyzet, hiszen csak „melléktermékként” kerültek elő kelta temetőrészletek Szabolcs község területén az 1970-es évek elején végzett honfoglalás és Árpád-kori kutatások során¹⁰. A Kovács László által feltárt mintegy 20 síros temetőrészlet szintén közöletlen maradt. Feldolgozását Maráz Borbála végzi.

A fentiek alapján mindenképpen jelentősek az újabb, modern leletmentések, amelyeket Istvánovits Eszter végzett. Néhány síros szkíta kori temetőrészletet tárt föl Kemecsen és Tiszalökön, Tiszavasvári–Városföldje, Jegyzőtag lelőhelyen pedig egy kelta temetőző hely 20 sírját mentette meg a homokbányásztól. S ez utóbbi azóta már közlésre is került¹¹. A leletanyagot tekintve még egy fontos állomása van a jelenkori kutatásnak: a nagyberuházásokat megelőző ásatások sorozata. 1993-ban kezdtünk dolgozni az M3-as autópálya akkori nyomvonalán és mindjárt egy intenzív szkíta telep nagy részlete is előkerült (Istvánovits Eszter ásatása). A sort a panyolai ásatás folytatta, ahol – többek között – talán egy dák telep részletén dolgoztunk. Sajnos a leletanyag annyira kevés, hogy nem lehet pontosabban meghatározni a lelőhelyet. A legfontosabb változást azonban a 2004–2005. évi – szintén az M3-as autópálya építését megelőző – feltárásokat hozták. Szkíta és kelta temetők és telepek részleteit is feltárhattuk, az egyik lelőhelyen egy kelta fazekaskemencét is találtuk.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a megye területén előkerült vaskori leletanyag egyrészt tartalmaz unikális darabokat, másrészt – a modern ásatásoknak köszönhetően – vannak olyan lelőhelyeink, amelyeknek leletei és leletösszefüggései a vaskori népek történetére, életmódjára és kapcsolatrendszerére nyújthatnak adatokat. Nincsenek azonban teljesen feltárt és/vagy hosszú időn keresztül használt temetőink, amelyek alapját képeznék egy pontos kronológiai rendszernek. Egy okkal több, hogy az – amúgy evidens – tudományos lépést megtegyük: kitekintsünk a Felső-Tisza-vidék távolabbi vidékeire, ill. a szomszédos területekre. Két kutató nevét kell megemlítenünk: a Bodroghközben és a hegyvidéki területeken Hellebrandt Magdolna ásott-mentett meg egy sor temetőrészletet¹². Még fontosabb azonban a jelen kötettel is köszöntött Németi János munkássága. Nagykároly környékének módszeres bejárása¹³ mellett két olyan lelőhelyet mentett meg, amelyek döntő módon alakították a vaskori kutatásokat. A Szaniszló/Sanisläu-i kora vaskori (Németi 1982) és Piskolt/pişcolti kelta temetőkről¹⁴ van szó.

A továbbiakban a vizsgált terület anyagára épülő tudományos elképzeléseket tekintem át röviden. Ismét Jóna Andrásig kell visszanyúlnunk, mivel máig érvényes gondolatokat fogalmazott meg a Szabolcs megyére vonatkozó összefoglalásában. Ezt az összefoglalást a múlt század végén indított megye-monográfia sorozat megfelelő kötetében olvashatjuk¹⁵. A Szabolcs megyei tudós orvos figyelemre méltó módon viszonylag keveset tévedett, alapvetően a szkíta és kelta korszak lelőhelyei szerepelnek leírásában. Ez annál fontosabb, mert ekkoriban még épp csak eljutottunk a szkíta leletanyag meghatározásához (Hampel, Reinecke). Ezek után nem meglepő, hogy a szkíták és kelták egymáshoz való időrendi viszonyát nem tisztázta. Több esetben figyelt viszont a távolabbi leletösszefüggésekre is és megállapításai között vannak ma is helytállóak (szemes gyöngyök a Hallstatt területtől a Kubán vidékéig). Abban sem járt messze az igazságtól, hogy viszonylag gyér lehetett az időszámításunk utáni első századokban a lakosság¹⁶.

Az 1940-es években már a kora és késő vaskorra specializálódott kutatók: Bottyán Árpád és Hunyady Ilona összefoglalásaiban olvashatunk a Felső-Tisza-vidékről. Először a kora vaskori időszakra vonatkozó kutatásokat vizsgálom.

Bottyán a hasonló edényformák s a jellegzetes szkíta tárgyak kis száma alapján egy zárt tömböt feltételezett a kora vaskorban a Bükk, a Zemplén, a Felső-Tiszavidék és Kárpátalja területén¹⁷. A 60-as

⁹ Lengyel 1960b., 1961., 1963., 1964., 1967., 1973.

¹⁰ Kovács 1973., 1974., Fodor–Németh 1972

¹¹ Almássy 1998.

¹² Összefoglalóan Hellebrandt 1999. a korábbi irodalommal

¹³ Németi 1999.

¹⁴ Németi I–IV.

¹⁵ Jóna é.n. 378–379.

¹⁶ Jóna é.n. 378–383.

¹⁷ Bottyán 1955. 10.

években Lengyel Irina és Párducz M. már kezdik szétválasztani ezt a nagy egységet. Lengyel Irina kifejezetten a Kustánfalvi/ Kuštanovice kultúrával foglalkozik, és annak helyi vonásait emeli ki. Böhöm-Jankovich korábbi megállapításai nyomán(!)¹⁸ a helyi, továbbélő lakosság jelentőségéről és a szkítáknak csak hatásáról beszél¹⁹. Párducz M. már határozottan külön választja a Nyírség és a Felső-Tisza-vidék területét Kárpátaljától és itt is a helyi népesség továbbélését hangsúlyozza²⁰. Említeni kell még J. Chochorowskinak a Kárpát-medencére vonatkozó összefoglaló munkáját is. Ő területünk nagy részét az észak-magyarországi, hegyvidéki szkíta kori csoporthoz sorolta, de Erdély felé is talált rokon vonásokat²¹. A már említett Szaniszló/Saniszláu-i temetőnek köszönhetően éppen Németi János finomította tovább a képet: a nagy sírszámú temető (71 sír) rítusa alapján elkülönítette a Szaniszló/Saniszláu-i-Nyírség/Nir alcsoportot, ahol a sima gödörbe helyezett urnás temetkezés volt általános. Bóna István ezt az elnevezést átvette, de azt a megye egész területére alkalmazta. Véleménye szerint a keskeny beregi sávot leszámítva egy csoport népesítette be a területet, amelyiket meglehetősen heterogén népesség alkotott.²² Németi János 1999-ben már pontosan megjelöli, hogy az általa alkotott alcsoport lelőhelyei a Nyírség peremvidékénél beljebb nem húzódnak²³. Ha ehhez hozzávesszük a régi, ill. publikálatlan megyei, szkíta kori anyagot, szintén azt tapasztaljuk, hogy a Nyírség Ny-i felén az alföldi szkíta kultúra erőteljes befolyása jelentkezik (vegyes – csontvázas és hamvasztásos – rítusú temetők). Vagyis a temetkezési rítus alapján a megye területén valószínűleg három egység létezett: a beregi részeken az urnáit halmok alá helyező Kustánfalvi/ Kuštanovice kultúra v. csoport, a szatmári területen és DK-Nyírségben a Szaniszló/Saniszláu-i-Nyírség/Nir csoport, a Nyírség Ny-i felén pedig a fent említett alföldi befolyást mutató csoport. E csoportok pontos területi határait, érintkezési pontjaikat még nem sikerült részleteiben felvázolni, de a Nyíregyháza-közvágóhídi urnatemető alapján a Szaniszló/Saniszláu-i-Nyírség/Nir csoport egészen idáig terjeszkedhetett. A fenti bizonytalanságokat látva a szkíta korszak pontos időrendjének meghatározása szerintem még korai lenne. A kezdetére vonatkozóan nyilvánvalóan a keleti, sztyeppe-vidéki tárgyakat használhatjuk. Hogy ezek keletzése sem egyszerű feladat, azt a Nyíregyháza-Mandabokor lelőhelyen, egy hulladék gödörben talált faragott csont törnyél példája bizonyítja. A csontnyél díszítése ugyanis nyilvánvalóan keleti eredetű, ugyanakkor a kerámiaanyag és a tárgy állapota (nem volt befejezve) alapján Istvánovits Eszter azt feltételezi, hogy egy helyi készítményről van szó, amit nem is lehet ennek következtében már pontosan datálni.²⁴ Összességében a Felső-Tisza-vidék korai vaskorában a helyi, továbbélő lakosság sokkal inkább meghatározó, mint a bevándorló, keleti, sztyeppi eredetű népesség.²⁵

A kelta időszak tudományos feldolgozásának jelentős állomása volt Hunyady Ilona munkája 1942–1944-ben, a Kárpát-medence kelta leleteinek módszeres összegyűjtésével és elemzésével. Hunyady egyszerű alapos anyaggyűjtést végzett az ország múzeumaiban, ill. több, a modern országhatáron túra került múzeumban és összeállította a Kárpát-medencei kelta tárgyak katalógusát. Másrészt elvégezte ennek az anyagnak a tipológiai elemzését, ill. ennek során egybevetette azt a közeli és távolabbi területek anyagával, majd felvázolta a Kárpát-medence késő vaskori történetét, amelyet a kelta népmozgásokhoz kötött²⁶. Ami a katalógust illeti, az akkor ismert megyei leletek vonatkozásában elég pontos.²⁷ Ezt az magyarázza, hogy személyesen is járt itt, hogy anyagot gyűjtsön. A történeti fejezetekben az antik auktorok adatai alapján beszél a Kárpát-medencei eseményekről. Ennek megfelelően csak kevés szót ejt az alföldi részről és különösen keveset a Felső-Tiszavidékről. Az akkori ismereteknek megfelelően jelenti ki, hogy gyakorlatilag az i.e. III. sz.-tól beszélhetünk az Alföldön kelta megtelepedésről²⁸. Az i.e. I. sz.-i események kapcsán említi a Kis-Alföldről átköltöző Anartii-t, ill. a Noricumból idekerülő Teurisci-t²⁹, majd később az Alföld ?-i peremén élő Cotini-t, Osi-

¹⁸ Egy újabb példa a korai kutatók igaz és pontos meglátásaira!

¹⁹ Lengyel 1960a. 61–62.

²⁰ Talán egy kicsit túlzottan is! Bottyán közlései ellenére pl. a lovas sírok teljes hiányáról beszél, ami tévedés. – Párducz 1973. 40., 54.

²¹ Ezzel viszont a legkorábbi, általa i.e.VI.sz-ra tehető lelethorizonthoz is kötötte az itteni anyagot! – Chochorowski 1985. 153.

²² Bóna 1986. 42–43., majd Bóna 1993. 94.

²³ Németi 1999. 174.

²⁴ Istvánovits 1997. 77–79.

²⁵ Ezért az ennek a népességnek a származási helyére vonatkozó, szerteágazó vitára itt nem térek ki.

²⁶ Hunyady 1942., 1944., 1957.

²⁷ A különböző gávai együtteseket kell csak külön kiemelni. Ezek leírása ugyanis nem teljes, és a síregyüttesek összeállításába is csúsztak hibák. Valószínűleg H. I. nem látta a teljes anyagot (Almássy, doktori kézirat, Katalógus 13.).

²⁸ Hunyady 1944. 3.

²⁹ Hunyady 1944. 11.

t, Teurisci-t, Anartii-t, akik M. Vinicius dicsőítő feliratában szerepelnek. A Cotini-t Tacitus nyomán kelta nyelvet beszélő kelta törzsnek, az Osi-t Alföldy után az eraviscusokkal rokon elktásodott illír törzsnek tartja³⁰. Több szó esik a vizsgált területről a szkítasággal való érintkezést elemző fejezetben. Bottyán kutatásai nyomán elfogadja, hogy az Alföldön jelentős szkíta lakosság élt és tulajdonképpen ez is volt az akadálya a kelták előretörésének³¹. Ez utóbbi megállapításait mind a mai napig semmi nem cáfolta meg, sőt a már említett négy tiszalöki sír kelta tárgyainak datálása csak megerősíti.

Hunyady I. munkája a hasonló, összefoglaló európai munkák késői magyar megfelelője. Tény, hogy mind a mai napig nem született hasonlóan alapos és teljességre törekvő tárgykatalóguson alapuló elemzés a Kárpát-medence késő vaskoráról. Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy a modern kutatás alapvetően más irányba indult. A nagy összefoglalások után megindultak a regionális kutatások, amit az egyre gyarapodó leletanyag, ill. a modern szisztematikus ásatások alapoztak meg. A regionális kutatások alapvető célja egy-egy kisebb földrajzi egység pontos relatív kronológiai rendszerének kidolgozása volt. A Kárpát-medence ÉNy-i részén ennek alapja a Németi J. által feltárt piskolti/pişcolti temető, amelyik a Kárpát-medence egyik legnagyobb kiasott kelta temetkezőhelye. Ezt a korábban már említett többi temetőrészlet anyagával kiegészítve, közelítőleg a LTB1–LTC1 korszak (i.e.IV.sz. vége – i.e. II. sz. eleje) végéig terjedő időszak relatív kronológiai rendszerének kidolgozása volt lehetséges, ami meg is történt³². Valószínűleg a Felső-Tisza-vidék különböző részein, ill. a kapcsolódó területeken nem egyidőben jelennek meg az első kelta csoportok. A Tisza bal partján, a Nyírségben ugyanis nincs meg az az i.e. IV.sz. végi leletanyag, amelyik a piskolti/pişcolti temető legelső horizontjára, ill. a borsodi, folyóvölgyi területek korai lelőhelyeire jellemző. A balkáni hadjárat (i.e.278) után idevándorló kelták már a teljes területet megszállják, ahogyan azt a K-Szlovákiától az Ér völgyéig húzódó, egységes anyagú temetők sora bizonyítja. Ekkortól indulhat meg az a békés fejlődés, amelyik több évszázadon keresztül tarthatott, és amelyiknek a pontos végét nem ismerjük. Sötét folt ugyanis a késő kelta időszak, mivel a teljesen erodálódott bukkszentlászlói, ill. a bizonytalan besorolású munkácsi oppidumot leszámítva nincs erődített település területünkön. Azt pedig jelenlegi tudásunk alapján nem tudjuk megmondani, hogy a falvakban, sőt inkább tanyaszerű településeken élő kelták használati tárgyai hogyan változtak az i.e. II. sz. második felétől kezdve. Egyelőre szintén lehetetlen az antik forrásokból ismert dák hadjáratok régészeti nyomait kimutatni. Egyedül a kállósejéni szondaásatás anyagát datálhatjuk – feltételeesen – erre az időszakra. Biztos következtetések levonásához azonban nagyobb felületen kellene folytatni itt a feltárást. Marad tehát számunkra az a már régóta ismert tény, hogy a Felső-Tisza-vidék császárkori leletanyagában Biharkereszttestől Miskolc–Szirmáig megtaláljuk a kelták grafitos fazekainak töredékeit, tehát a keltáknak meg kellett élniük az új népcsoportok bevándorlását.³³

Bibliográfia

- Almássy 1998: K., Almássy: *Kelta temető Tiszavasvári határában. [Une nécropole celtique à Tiszavasvári.]* In: NyJAMÉ, XXXIX–XL. 1997–1998. (1998.) p. 55–106.
- Almássy 2001: K., Almássy : *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye késő vaskori leletanyaga*. PhD. értekezés. Kézirat.
- Almássy 2001b.: K., Katalin: *New data on the Celto-Dacian relationship in the Upper Tisza Region*. In: International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st–5th centuries A.D. Ed.: Eszter Istvánovits – Valéria Kulcsár. Aszód–Nyíregyháza 2001. p. 45–55.
- Almássy 2003: K., Almássy: *Some new data on the Scythian-Celtic relationship*. Előadás a “Tagung der AG Eisenzeit”-n. Sopron 2002. október 10–12. In print.
- Bóna 1986: I., Bóna: *Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I*. In: Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I. Magyarország műemléki topográfiaja X. Szerk. Entz Géza. Akadémia Kiadó, Budapest 1986. p. 15–91.
- Bóna 1993: I., Bóna: *A honfoglalás előtti kultúrák és népek*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 1. Történelem és kultúra. Szerk. Cservenyák László. Nyíregyháza 1993.p. 63–137.
- Bottyán 1955: Á., Bottyán: *Szkíták a magyar Alföldön*. RégFüz. 1. MNM, Budapest 1955.

³⁰ Hunyady 1944. 12–13.

³¹ Hunyady 1944. 49–50.

³² Németi IV., ezt revideáltam és egészítettem ki jelenleg még publikálatlan doktori disszertáciomban.

³³ Összefoglalóan erről a problémáról l. Almássy 2001. és 2001b.

- Chochorowski 1985: J., Chochorowski: *Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde.* In: Prace archeologiczne. Zeszyt 36. Warszawa–Kraków 1985.
- Fodor–Németh 1972: I., Fodor – P., Németh: *A szabolcsi ispáni központ kutatásainak első három évéről (1969–1971).* In: SzSzSz 7. 1972/1. p. 89–100.
- Hampel 1893: J., Hampel: *Scythiai emlékek Magyarországon.* In: AÉ. 1893. p. 385–407.
- Hellebrandt 1999: M., Hellebrandt: *Celtic Finds from Northern Hungary. Corpus of Celtic Finds in Hungary III.* Ed. Tibor Kovács–Éva F. Petres–Miklós Szabó. Akadémiai Kiadó, Budapest 1999.
- Hunyady 1942., 1944., 1957: I., Hunyady: *Kelták a Kárpát-medencében. Táblakötet/Tafelband. és Szövegkötet.* Diss. Pan. II. 18. Budapest 1942., 1944., Leletanyag. RégFüz 2. MNM 1957.
- Istvánovits 1997: E., Istvánovits: *Nyíregyháza–Manda-bokor. Kora vaskori település a Kr.e.VI–IV.sz.-ból. [Iron-Age settlement from the 6th–4th century B.C.]* In: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. / Paths into the past, Rescue excavations on the M3 motorway. Szerk. Raczky Pál – Kovács Tibor – Anders Alexandra, Budapest 1997. p. 75–80.
- Jósa 1899: A., Jósa: *A Szabolcs vármegyei Múzeum ős- és középkori tárgyainak ismertetése.* Nyíregyháza, Píringer J. Könyvnyomdája 1899.
- Jósa é.n.: A., Jósa: *Szabolcs vármegye őstörténete.* In: Szabolcs vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. szerk. Borovszky Samu. Budapest é.n. p. 369–397.
- Jósa 1915: A., Jósa: *Ásatások a gávai Katóhalmon és környékén.* In: AÉ. 1915. 197–211.
- Jósa–Csallány 1958: *Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású cikkei I. Összeállította Csallány Dezso.* In: JAM Kiadványai 2. Múzeumok Központi Propaganda Irodája, Budapest 1958.
- Kovács 1973: L., Kovács: *Szabolcs.* In: RégFüz I. 26/1973, p. 88.
- Kovács 1974: L., Kovács: *Szabolcs.* In: RégFüz I. 27/1974, p. 78.
- Lengyel 1960a.: I., Lengyel: *Beiträge zur Ursprungsfrage der Kuštanovice-Kultur.* In: FA, XII. 1960, p. 61–69.
- Lengyel 1960b.: I., Lengyel: *Tiszavasvári–Dózsa telep.* In: RégFüz I.13./1960, p. 31.
- Lengyel 1961: I., Lengyel: *Tiszavasvári–Dózsa telep.* In: RégFüz I.14./1961, p. 20.
- Lengyel 1963: I., Lengyel: *Tiszavasvári–Dózsa telep.* In: RégFüz I.16./1963, p. 20.
- Lengyel 1964: I., Lengyel: *Tiszavasvári–Dózsa telep.* In: RégFüz I.17./1964, p. 19.
- Lengyel 1967: I., Lengyel: *Tiszavasvári–Csárdapart.* In: RégFüz I.20./1967, p. 26.
- Lengyel 1973: I., Lengyel: *Tiszavasvári–Csárdapart.* In: RégFüz I.26./1973, p. 22.
- Németi 1982: I., Németi: *Das späthallstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău.* In: Dacia XXVI. 1982, p. 115–144.
- Németi I–IV.: I. Németi: *Necropola Latène de la Pişcolt, jud. Satu Mare. I–IV. [Das latènezeitliche Gräberfeld von Pişcolt, Kr. Satu Mare.I–IV.]* In: Thraco-Dacica t. IX./1988. 49–73., X/1989. 75–114., XIII/1992.59–112., XIV/1993. p. 117–129.
- Németi 1999: J., Németi: *Repertoriul arheologic al zonei Careiului. [The archaeological survey of Carei Region. Nagykaroly vidékének régészeti repertóriuma.]* Bibliotheca Thracologica XXVIII. Bucureşti 1999.
- Párducz 1973: M., Párducz: *Probleme der Skythenzeit im Karpatenbecken (Skythen–Urbevölkerung).* In: ActaArchHung. 25. 1973. p. 27–63.

*Istoriul cercetării perioadei scitice și celtice în județul Szabolcs–Szatmár–Bereg
(Rezumat)*

În acest studiu am urmărit catalogarea rezultatelor cercetărilor de epoca fierului din județul Szabolcs-Szatmár-Bereg respectiv zona Tisei Superioare. În prima parte prezint istoria colecției de epoca fierului a muzeului Jósa András din Nyíregyháza. Consider că putem da drept model atenția directorului fondator de muzeu Jósa András, față de vestigiile găsite în pământ și față de muzeu. Putem învăța azi studenții muzeologi modul cum "amatorul" Jósa András a fotografiat, a desenat, a descris și a depozitat obiectele ajunse la el și cum documenta informațiile. Mulțumită activității lui, stătea deja la începutul secolului XX la dispoziția cercetării acel material care a dat baza preocupărilor privind epoca fierului în această zonă. Conform acestuia în repertoriul lui Boityán Árpád și Hunyady Ilona zona noastră a fost accentuată. Adevărată prosperare a fost totuși când la muzeu s-au angajat specialiști ai epocii fierului (Hellebrandt Magdolna, Németi János). Mulțumită săpăturilor făcute de ei și a salvării vestigiilor din anii trecuți s-a adunat o bază de material care permite scrierea noului repertoriu ai epocii fierului. Această temă în parte a fost deja soluționată iar definitivarea și concluzionarea ei ne revine nouă.

Die Geschichte der skitischen und keltischen Forschung im Bezirk Szabolcs-Szatmár-Bereg
(Zusammenfassung)

In diesem Aufsatz hat die Verfasserin die Ergebnisse der eisenzeitlichen Forschungen aus dem Bezirk Szabolcs- Szatmár- Bereg zusammengestellt. Im ersten Teil sind die eisenzeitlichen Funde aus der Sammlung des Nyiregyházi Jóna András Museums präsentiert. Sie denkt, dass die Sorge des Stifters des Museums dr. Jóna András für die Funde und das Museum modellartig sei. Man kann für den heutigen Museographstudenten lehren, wie am Ende des XIX. Jahrhunderts der „Amateur“ dr. Jóna András die Funde gezeichnet und abgelagert und die Informationen archiviert hat. Dank seiner gründlichen Aktivität steht schon am Anfang des XX. Jahrhunderts das Fundmaterial der Wissenschaft zur Verfügung, damit man sich mit der Eisenzeit im geforschten Raum beschäftigen kann. In den Grundarbeiten von Bottyán Árpád und Hunyady Ilona waren diese Gelände weitreichend präsentiert. Die eigentliche Blütezeit war die Aktivität der Eisenzeitspezialisten in den Museen (Hellebrandt Magdolna, Némethi János). Auf Grund ihrer Ausgrabungen und dank der Rettungsgrabungen aus den letzten Jahren kann man die Eisenzeit des Oberen Theißgebiets neuartig beschreiben. Diese Aufgabe wurde teilweise gelöst, die übrigen sollten wir beenden.

Képfeliratok

1. kép A petneházi lelet néhány darabjai. 1. Jóna A. egyik kartonja 2-4. Az üllő és két pöröly modern rajza.
2. kép Jóna András fotója és rajzai a Gáva–katóhalmi ásatásról
1. Az ásatás 2. Az első sír 3. Az ötödik sír

